

קולנוע, זרות ופתולוגיה של אלימות

דבר המערכת

פארק ורליץ (Wörlitzer Park) שנמצא במדינת סקסוניה-אנהאלט (Sachsen-Anhalt) במזרח גרמניה, הוקם על ידי הדוכס ליאופולד השלישי במחצית השנייה של המאה ה-18. הפארק, שנשתמר עד היום, הוכר בשנת 2000 כאתר מורשת עולמית על ידי אונסק"ו, ולא בכדי: יופיו המרהיב של המרחב, שעוצב על ידי אדריכל גנים, משובץ במבנים ייחודיים, גשרים ופסלים שונים, שמסמלים תחנות מרכזיות בהתקדמות האדם אל עבר הנאורות – שאת עקרונותיה וערכיה שהתפתחו באותם ימים קידם הפטרון המלכותי במרץ. בפארק ארמון בסגנון קלסיציסטי שבו התגורר הדוכס עם בת זוגו, מבנה של מקדש שהוקדש לוונוס אלת האהבה ופנתיאון רומי בממדים מוקטנים. במרחק לא רב משם ניצב בית כנסת, ומתחתיו מקווה ומבנה נוסף של כנסייה בסגנון ניאו-גותי. את שליטתו של האדם בטבע ממחיש הר געש שיוצר עבור הדוכס כחיקוי להר זזוב הנפוליטני ושהועמד בלב אגם מלאכותי. אפקט התפרצות הלבה שוחזר כחלק משימור הפארק לפני כעשור. הליכה בתוך הפארק בין האגמים הקטנים, לצד היערות ובתוך האחו רחב הידיים, הופכת למסע לינארי בזמן – מתוך חשכת ימי הביניים אל אידיאל הקידמה מבוססת הרציונליות, על ערכיה החילוניים המעמידים את שוויון בני האדם במרכז.

מסע של עשר דקות מהפארק המתויר מוביל אל העיר הגדולה הסמוכה, היא דסאו (Dessau), הידועה בזכות בית הספר באוהאוס שנמצא במרכזה, ושהייתה בין השאר עיר הולדתו של הפילוסוף היהודי משה מנדלסון (1729). בלילה שבין ה-10 ל-11 ביוני 2000 הוכה תושב דסאו, גבר אפרו-גרמני בשם אלברטו אדריאנו, בידי שלושה צעירים ניאו-נאציים, שניים מהם בני 16, ומת מספר שעות לאחר מכן בבית החולים. אדריאנו היגר ממוזמביק למזרח גרמניה בשנת 1980, היה נשוי לגרמנייה ואב לשלושה ילדים, והיה קצב במקצועו. סיבת הרצח, כפי שהתבררה במשפט שנערך לנאשמים, הייתה צבע עורו של הקורבן.

המוני פליטים ומהגרי עבודה מתדפקים בשנים האחרונות על שערי אירופה ומעוררים ביתר שאת בקרב אזרחי המדינות השונות והנהגותיהן שאלות אשר נוגעות בהומניטריות, לאומיות ולאומנות, רב-תרבותיות ותודעה היסטורית. בשנת 2014 הוקם בעיר דרזדן (Dresden) שבמזרח גרמניה ארגון הימין הקיצוני פגידה (Pegida) הפועל באינטנסיביות נגד מדיניות ההגירה וקליטת הפליטים של הממשלה ונגד "תהליך האיסלמיזציה" במדינה, כהגדרת מנהיגיו. הארגון צובר עשרות אלפי תומכים שמפגינים באדיקות ברחבי גרמניה וחלק מהם אף מעורבים בתקריות אלימות נגד פליטים. גם בישראל מעוררת סוגיית הפליטים ומהגרי העבודה קונפליקטים חברתיים ומוסריים בעלי השלכות משמעותיות על מרכיבים מהותיים בחברה הישראלית ועל עתידה הדמוקרטי של המדינה.

בגיליון זה של כתב העת סליל מעמיד עמרי יבין במרכז מאמרו את ה"זר" בחברה הישראלית ומנתח את תפקידו החברתי-פוליטי כפי שזה משתקף בקולנוע הישראלי מאז תחילת שנות האלפיים. יבין מכנה סרטים אלה "סרטי טרמינל". הם מתמקדים בחוויית ההגירה של גיבוריהם ובמפגשם עם מדינת ישראל, על אזרחיה ומוסדותיה. ה"זרים" אינם עולים חדשים ממוצא יהודי, אלא מהגרי עבודה, אזרחים מתרבויות זרות ואף צליינים, כמו דמות הגיבור האפריקאי בסרט *מסעות ג'יימס בארץ הקודש* (רענן אלכסנדרוביץ', 2003), אחד מהסרטים שבהם מתמקד המאמר. ייצוג זה של מפגש בין לאומים, בין גזעים ובין תרבויות מציב מראה ביקורתית מול החברה הישראלית הקפיטליסטית.

על תפיסות אוריינטליסטיות בקולנוע האמריקאי של תחילת שנות העשרים של המאה הקודמת כותב עמית לוי במאמרו. לוי בוחן את תפיסותיהם של חוקרים שונים ביחס לסרט *השייח* (ג'ורג' מלפורד, 1921) בכיובו של רודולף ולנטינו, שמשותפת להם הטענה בדבר מידת השפעתם של רעיונות אוריינטליסטיים שיוצגו בסרט על החברה האמריקאית, שנמצאה באותו זמן בנקודה קריטית של התגבשות. ה"זר", הוא הערבי-האוריינטלי בסרט ספציפי זה, משמש בסרטים ההוליוודיים של אותה תקופה אובייקט שמיועד לכיבוש מערבי-רציונליסטי, אשר יעביר אותו תהליך התפתחות אל ה"קידמה". אך קריאה חתרנית של הסרט, כפי שמעלה לוי, מצליחה לראות מעבר למפגש בין הסובייקט לאובייקט, בין המערב למזרח, בין המוכר לזר – כלומר היא יכולה להציע דווקא אפשרות לטשטוש גבולות והזדמנות לשחרור המערב מעכבותיו השונות.

יעל מונק ודנה מסד עוסקות במאמרו במה שנמצא מעל לפני השטח ומה שמתחתיו, במה שנראה לעין ומה שהעין עיוורת כלפיו. התעלומה העומדת במרכזה של הסדרה הישראלית *תמרות עשן* (עודד דוידוף ונח סטולמן, הוט, 2009-2011) מתרחשת בצפון רמת הגולן ודורשת "פעולת תרגום מפענחת", לטענת מונק ומסד, אך זו רק תחשוף את הטראומה ההיסטורית האמתית המסתתרת מתחת לפני השטח. כדי לזהות את הדיאלקטיקה המתקיימת ברמת הגולן, כפי שהיא נחשפת בסדרה, בין מרחב לאומי מוכר לכאורה מצד אחד למרחב ריק וחתרני אשר מתנגד לפרשנות מהצד האחר, נדרשת הזרה. המבט ה"זר" משמש כאן מפתח.

בגיליון זה אנו מציעים גם תרגום ראשון לעברית של המבוא לספרו החשוב של העיתונאי, חוקר הקולנוע ומבקר התרבות הגרמני-יהודי זיגפריד קרקאוור (Kracauer) *מקליגרי להיטלר: היסטוריה פסיכולוגית של הקולנוע הגרמני*, ספר שנכתב בארצות הברית ופורסם בשנת 1947. כמו כן מתפרסמות בו שתי ביקורות, מאת מיכל פיק-חמו וטליה אלון, לשני ספרים שהתפרסמו בעברית בשנתיים האחרונות ועוסקים בקולנוע ישראלי ותרבות פופולרית ישראלית.

הילה לביא